

УДК 327:339.92(497.1:496.5)"1918/1945"
347.235(497.1:496.5)"1918/1945"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2025.1.sla.169-200>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 27. 12. 2024.

Прихваћен/Accepted: 6. 3. 2025.

Божица СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Институт за новију историју Србије

bozica.slavkovic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3748-3507

Економско оживљавање југословенско-албанских пограничних градова и питање двовласничких имања у међуратном периоду*

АПСТРАКТ: У раду се на основу југословенских извора, релевантне литературе и штампе анализирају југословенско-албански економски односи 1918–1941. са нарочитим акцентом на погранични промет ових двеју земаља и двовласничка имања. Уређивање ових питања било је уско везано са склапањем југословенско-албанског трговинског уговора 1926. и његовим ратификовањем 1929. Ипак, споразум о пограничном промету, као део наведеног уговора, био је неколико година предмет решавања од стране југословенско-албанске делегације, да би коначно био потписан у марту 1934, а почетком фебруара 1935. ступио на снагу. Вишегодишњи напори да се оствари сарадња југословенске и албанске државе прекинути су италијанском окупацијом Албаније 1939, али је споразум о пограничном промету остао да важи као „привремени”.

Кључне речи: Албанија, економија, Италија, двовласничка имања, југословенско-албански односи, Краљевина Југославија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, погранични промет

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години бр. 451–03–136/2025–03/200016.

Успостављање добрих билатералних односа између југословенске и албанске државе након завршетка Првог светског рата било је важно за обе јер су биле суседи, али је проблем била политичка, економска и културна ситуација у Албанији, због које је југословенска држава била обазрива у прављењу корака ка међусобној сарадњи.¹ Такође, питање граница,² италијанских интереса у северном делу Албаније,³ деловање Косовског комитета,⁴ потешкоће службовања на граници, узроковали су да ратна ситуација потраје до 1921.⁵ Доласком Ахмед-бега Зогуа⁶ на власт

-
- 1 Momir Stojković, *Međunarodni položaj i principi spoljne politike Jugoslavije* (Beograd: Narodna armija, 1975), 30; Ђорђе Борозан, *Велика Албанија: њоријекло – игеје – љракса* (Београд: Војноисторијски институт Војске Југославије, 1995), 53.
 - 2 Beytullah Destani, ed., *Albania and Kosovo. Political and ethnic boundaries 1867–1946* (Slough: Archive Editions, 1999); Živojin Balugdžić, „Kad se stvarala Albanija”, *Srpski književni glasnik* 52/1937, 518–523; Dimitrije Đorđević, *Izlazak Srbije na Jadransko more i konferencija ambasadora u Londonu 1912* (Beograd, 1956), 83–85; Ђорђе Микић, „Албанци у балканским ратовима 1912–1913”, *Историјски гласник* 1–2/1985, 55–80; Đorđe Stanković, „Nikola Pašić i stvaranje albanske države”, *Iskušenja jugoslovenske istoriografije* (Beograd: Rad, 1988), 225–238; Miladin Milošević, „Uspostavljanje međudržavne granice između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Albanije posle I svetskog rata”, *Vojnoistorijski glasnik* 3/1990, 101–136; Архив Југославије (даље АЈ), Збирка Александар Цинцар Марковић, 310, фасцикла 1, Албанија 1914–1939, Разграничење са Албанијом.
 - 3 Živko Avramovski, „Albanija između Jugoslavije i Italije 1918–1924”, *Vojnoistorijski glasnik* 3/1984, 164; Вук Винавер, „Италијанска акција против Југославије на албанско-југословенској граници 1918–1920”, *Историјски записи* 3/1966, 477–515; Андреј Митровић, „Југославија, Албанско питање и Италија”, у: *Срби и Албанци у XX веку*, прир. Андреј Митровић (Београд: САНУ, 1991), 232–251.
 - 4 Павле Целетовић Иванов, *Качаџи Косова и Мејхохије* (Београд: Интер-ју-прес, 1990); Владан Јовановић, *Југословенска држава и Јужна Србија 1918–1929. Македонија, Санџак и Косово и Мејхохија у Краљевини СХС* (Београд: ИНИС, 2002), 159.
 - 5 Димитар Тасић, *Рајџ њосле рајџа: Војска Краљевине Срба, Хрватџа и Словенаџа на Косову и Мејхохији и у Македонији* (Београд: Службени гласник, 2012), 477.
 - 6 Bernd Jurgen Fischer, *King Zog and the Struggle for Stability in Albania* (Boulder: East European Monographs, 1984); Jason Hunter Tomes, *King Zog, Self-Made Monarch of Albania* (New York: New York University Press, 2003); Душан Батаковић, „Ахмед бег Зогу и Србија”, у: *Научни скуј Србија 1916*, прир. Славенко Терзић (Београд: Историјски институт САНУ, 1987), 165–177; Owen Pearson, *Albania and King Zog: independence, republic and monarchy 1908–1939* (London; New York: Centre for Albanian Studies in association with IB Tauris Publishers, 2004); Marenglen Verli, *Shqipëria dhe Kosova – historia e një aspiратe (Albania and Kosovo – story of an aspiration)*, vol. I–II (Tirana: Botimpex, 2007).

у Албанији, односи Краљевине СХС и Албаније били су обележени жељом за сарадњом. У марту 1922. југословенска држава признала је албанску владу и успоставила дипломатске односе.⁷ Након политичких превирања и промена више влада, Албанија је почетком 1925. проглашена републиком, а Ахмет-бег Зогу њеним првим председником.⁸ Наредне године био је потписан Уговор о трговини и пловидби између југословенске и албанске државе, чиме је требало, између осталих питања, да се уреди погранични промет ових двеју држава, као и питање двовласника и њихових имања.

У раду се анализирају економске везе југословенске и албанске државе, уз нагласак на погранични промет и двовласничка имања. О тој теми писано је узгредно у радовима који се баве југословенско-албанским политичким односима у међуратном периоду, који су делом већ цитирани у претходном пасусу. Циљ овог рада је да допринесе истраживању југословенско-албанских економских односа, преиспита разлоге одуговлачења спровођења споразума о пограничном промету и значаја двовласничких имања, као и да укаже на то колико је политичка ситуација утицала на усложњавање економских односа двеју земаља.

Усложњавање пограничног промета

Југословенски трговински промет са Албанијом имао је два вида. С једне стране, то је била „нормална” размена робе која се обављала поморским путем између југословенских и албанских лука за коју су нарочито била заинтересована индустријска предузећа југословенских западних крајева (цемент, дрво за грађу, сода и др.). С друге стране, то је био погранични промет дуж сувоземне границе који је нарочито био значајан југословенским југозападним крајевима, Битољу, Охриду, Струги, Призрену, Дебру, Ђаковици, који су били центри снабдевања источног дела Албаније.⁹

7 Desanka Todorović, *Jugoslavija i balkanske države 1918–1923* (Београд: Народна knjiga, Institut za savremenu istoriju, 1979), 145.

8 Саша Мишић, *Албанија: историјател и ероштивник. Југословенска историјика према Албанији 1924–1927* (Београд: Службени гласник, 2009), 55–73.

9 АЈ, Министарство иностраних послова Краљевине СХС, 334-392-1232, Краљевском посланству у Тирани, Директор конзуларно-трговинског одељења Министарства

Гранична линија ка Албанији, како је наводио секретар Скопске коморе на Другој конференцији Комора и извозничких удружења у Скопљу 10. и 11. маја 1924. у свом реферату „Трговина са Албанијом са гледишта опште народне привреде”, била је подељена у два сектора: северни са Скопљем као најјачим центром извоза и јужни у коме је Битољ водио борбу за првенство против Скопља и Лерина на грчкој територији.¹⁰ Проблем за пословање представљала је недовољна јавна безбедност, оличена у честим нападима не само на путнике и трговачке караване већ и на саобраћајна средства. Писац реферата је сматрао да је то било последица „ненормалних економских односа Југославије и Албаније”, пре свега јер је албанском становништву које је било упућено на југословенско тржиште то било готово немогуће због компликоване администрације и скувих формалности око добијања виза и путних исправа, као и мање-више затворене границе. Зато је према мишљењу секретара Скопске коморе трговински уговор Југославије и Албаније био врло значајан, нарочито за опстанак „граничних градских насеља као што су Призрен, Ђаковица и Дебар, који су изгубили преко 30% свог ранијег привредног сталежа”.¹¹ Другу потешкоћу представљали су путеви, јер се трговина обављала двоколицама или коњским караванима, нарочито на северном сектору од Пећи до Призрена. Како наводи секретар Скопске коморе, било је случајева где је албански трговац путовао 12–15 сати путем који би под бољим техничким условима прешао колима за два до три сата.¹² На јужном сектору је била слична ситуација, с тим што овај сектор није имао непосредну везу са Албанијом. Како наводи секретар Скопске коморе, пут који је спајао јужни сектор са Корчом, као најјачим трговачким местом у јужној Албанији, на једном месту прелазио је на грчку државну територију, а југословенски односи са Грчком нису били у том тренутку регулисани.¹³

иностраних послова Краљевине СХС, 7. децембар 1928; *Време*, 30. јул 1934; *Време*, 7. октобар 1929; *Полиџика*, 1. август 1929; *Трговински гласник*, 4. септембар 1929, 2. 10 АЈ, Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије, 65-7-100, Секретар Скопске коморе на Другој конференцији Комора и Извозничких Удружења у Скопљу 10. и 11. маја 1924. под називом „Трговина са Албанијом са гледишта опште народне привреде”.

11 Исто.

12 Исто.

13 Исто.

Након доласка Ахмед-бега Зогуа на власт и постигнуте сагласности по питању међудржавне границе августа 1925 (делила их је граница у дужини од 465 километара), могли су да се уреде и економски односи Југославије и Албаније.¹⁴ Уговор о трговини и пловидби двеју земаља био је закључен у Београду 22. јуна 1926, у Скупштини озаконен 20. априла 1929, а коначно ратификован 17. маја 1929.¹⁵ Овај уговор био је заснован на начелима слободе трговине и највећег повлашћења да би се, како је истицао директор Конзуларно-трговинског одељења Министарства иностраних послова Краљевине СХС, „подстакло коришћење свих могућности трговачке размене које су постојале између суседних земаља”.¹⁶

Питања пограничног промета, двовласника и њихових имања требало је да буду регулисана Закључним протоколом који је имао 65 тачака. Погранична зона није била „уобичајено одређена”, већ је било остављено да се дефинише „онако како би у пракси то било најбоље”,¹⁷ пре свега да се албанско становништво не би осећало „притешњеним и скученим”.¹⁸ Према овом Протоколу, за прелазак границе била је неоп-

14 Živko Avramovski, „Jugoslovensko-albanski odnosi 1918–1939”, *Ideje* 5–6/1987, 67–79; Мишић, *Албанија: иријател и иројивник. Југословенска њолићика љрема Албанији 1924–1927*, 55–73; Sinan Hasani, *Kosovo: istine i zablude* (Zagreb: Centar za informacije i publicitet, 1986), 78–79; Милосав Јелић, *Албанија – зајиси о људима и дојаћајима* (Београд: Издавачка књијарница Геце Кона, 1933), 78–84.

15 „Тгговински уговор са Албанијом”, *Jugoslovenski Lloyd*, 22. 6. 1926, 3; *Међународни ујовори Краљевине Југославије: љрећлед тирајања и исћека ујовора* (Б.и.: 1932), Арбанија; Đorđe Borozan, „Jugoslavija i Albanija u dvadesetom vijeku”, u: *Jugoslovenska država 1918–1998*, ur. Đorđe O. Piljević (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Institut za noviju istoriju Srbije, Vojnoistorijski institut, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 1999), 207; Јелена Рафаиловић, *Развој индусћрије на Балкану. Тексћилна индусћрија у Краљевини Срба, Хрваћиа и Словенаца и Бујарској 1919–1929* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2018), 224; „Ratifikacija trgovinskog ugovora sa Albanijom”, *Jugoslovenski Lloyd*, 17. 5. 1929, 2; „Ratifikacija trgovinskog ugovora sa Albanijom”, *Jugoslovenski Lloyd*, 19. 5. 1929, 2.

16 АЈ, 334-392-1232, Краљевском посланству у Тирани, Директор конзуларно-трговинског одељења Министарства иностраних послова Краљевине СХС, 7. 12. 1928.

17 Мишић, *Албанија: иријател и иројивник. Југословенска њолићика љрема Албанији 1924–1927*, 110.

18 АЈ, 310, фасцикла 1, Господину др. Момчилу Нинчићу, министру иностраних дела, 23. 1. 1926.

ходна погранична карта са текстом на оба језика.¹⁹ Она је садржала опис власника карте, име и презиме, место становања, године старости, а не-обавезно и његову фотографију и фотографије одраслих чланова његове породице (деца испод 12 година требало је да буду у пратњи родитеља и поменута у пограничној карти). Ове карте биле су ослобођене плаћања такси, важиле су годину дана и издавале су их полицијске власти, њихова одељења или погранични државни комесаријати у месту пребивалишта.²⁰ Даље, према Протоколу, прелазак преко границе требало је да се врши само на означеним местима „од изласка до заласка сунчева”. Они који нису могли да пређу границу преко дана морали су да јаве месним властима где и код кога ће провести ноћ. Према Протоколу, лекарима, акушерима, бабицама и ветеринарима, као и занатлијама било је дозвољено да врше своју професију у пограничној зони оне друге стране, али је требало да имају, сем пограничне карте, пропусницу надлежне власти места њиховог становања, којом би се потврђивало њихово својство као и право на обављање професије.²¹

Према Протоколу, становници пограничних албанских крајева који су ишли на југословенска тржишта могли су само са усменом пријавом да уносе своје производе. За стоку и превозна средства (копненим или воденим путем) којима су доносили производе на пијацу, није се тражило „по општем смислу никакво обезбеђење” нити икакво плаћање. Такође, према Протоколу, становници пограничне зоне требало је да

19 Двовласничке карте издавале су се у Краљевини Југославији на царинарницама Битољ, Охрид, Дебар, Призрен, Ђаковица, Подгорица и Бар, а у Албанији су то радиле финансијске дирекције у Корчи, Подгратцу, Зрчану, Пишкочеји, Бицану, Кукесу, Тропоју, Коплику и у Скадру. Слободни погранични промет на сектору Барског среза је касније постао предмет жалби његових трговаца. Наиме, Удружење трговаца из Барског среза обратило се председнику владе и министру иностраних послова Милану Стојадиновићу, 11. августа 1937, са молбом да се погранични промет на овом сектору укине. Ово удружење сматрало је да је као последица слободног пограничног промета у Барском срезу, опало пословање на тржиштима у Бару и Улцињу, јер се цео погранични промет окренуо према албанским тржиштима, у првом реду Скадру (АЈ, 65-216-657, Удружење трговаца за срез Барски Претседнику Краљевске владе министру иностраних послова г-ну д-ру Милану Стојадиновићу, 11. 8. 1937).

20 АЈ, 334-3-17-620, 621, Закључни протокол из споразума о пограничном промету између Југославије и Албаније.

21 Исто.

уживају иста права и олакшице које су уживали домороци, а кријумчарење се кажњавало губитком свих повластица. Држављани једне од страна уговорница који су поседовали погранична имања, према Протоколу, имали су права да слободно обрађују своју земљу и да само усмено пријаве „стоку за рад и стоку коју воде на пашу, инструменте, оруђа и шумске машине и оне које су служиле пољопривреди, притке за лозу, семе које је служило за сејање, прашњаче и све што је служило за тамањење штетних инсеката, храну потребну радницима, који су обрађивали непокретна имања”.²²

Посебне одредбе из Закључног протокола односиле су се на право испаше и зимовања стоке и стада. Држављани обеју страна могли су да прелазе границу са својим стадима, на свим путевима општег пограничног саобраћаја. Према Протоколу, за стоку која се водила на испашу или на зимовање надлежна царинарница је требало, на основу усмене изјаве власника, да сачини листу крупне и ситне стоке, а која се издавала у три примерка. Један примерак остајао је царинарници, а два су се давала власнику који је требало да преда један царинарници друге стране уговорнице, а други општинској власти места у које је стока била доведена. Стока која је прелазила границу требало је, према Протоколу, да буде подвргнута ветеринарском прегледу, а уколико би се утврдило да има заразу, није могла да пређе границу. За повратак стоке са испаше и за зимовање био је, према Протоколу, утврђен рок од шест месеци, а при повратку, стока је морала да пређе преко исте царинарнице преко које је била увезена или извезена.²³

Затим, према Закључном протоколу, обе стране уговорнице требало је да именују 50 дана после потписивања споразума делегате који би, према природи земљишта и географском положају, на лицу места утврдили унутрашње границе пограничне зоне као и путеве за становнике граничних зона и за двовласнике. Осим тога, према Протоколу, обе стране уговорнице требало је да одреде царинске и полицијске представнике у циљу једнообразног тумачења и примене одредаба овог Протокола. Обе стране уговорнице могле су, према Протоколу, да привремено обуставе или ограниче промет на целој пограничној линији у изузетним

22 Исто.

23 Исто.

приликама или из здравствених разлога.²⁴ Било је веома важно и да се брзо решавају спорови који би настали приликом продаје или куповине, као и жалбе против поступања државних чиновника на граници, па је према Закључном протоколу било предвиђено да их надлежне месне власти реше одмах или тог дана. На крају, према Закључном протоколу, у случају отказа југословенско-албанског трговинског уговора, било је предвиђено да одредбе о пограничном промету остану на снази још три године.²⁵

Уређивање пограничних односа југословенске и албанске државе подразумевало је да што пре почну да се примењују одредбе из Протокола и да се трговински уговор ратификује. Поводом тога Министарству иностраних дела Краљевине СХС, велики жупани Битољске, Косовске и Зетске области поднели су извештаје и предлоге који су се односили на погранични промет. Велики жупан Зетске области је навео да би било важно навести рок (нпр. од месец дана) за прелаз стоке преко границе од обављеног ветеринарског прегледа да не би било злоупотреба, а такође је сматрао да би фотографија на пограничној односно двовласничкој карти требало да буде обавезна, са чим се слагао и велики жупан Битољске области. Велики жупан Зетске области је наводио да су „до сада редовно прављене злоупотребе, једно с тога што лица која дају опис немају ни појма шта је физиономија а друго с тога што је немогуће описати једну муслиманку ако нема своје фотографије. Треба одбацити приговор о немању фотографа јер једно фотографисање може важити најмање годину дана”.²⁶ Велики жупан Битољске области сматрао је да би се давањем олакшица за погранични саобраћај оживела југословенска погранична места Дебар и Струга, снизиле би се цене животних намирница и тиме би се дао, према његовим речима, „леgitимни утицај од југословенске стране над арбанашким и српским живљем с оне стране границе”. Он се залагао за ограничење боравка оних који су долазили „на пазар” на највише три дана (јер су двовласници због посла могли најдуже три дана да се задржавају). Такође, сматрао је да би, иако им се дозвољавао

24 Исто.

25 Исто.

26 АЈ, 334-392-1232, Велики жупан Зетске области Краљевине СХС, Цетиње, 9. 12. 1928.

слободан прелаз преко границе, лекари, акушери, бабице и ветеринари требало да се ради евиденције јаве најближој пограничној караули. Велики жупан је закључио да „у свему осталом зависиће од способности наших власти у пограничној зони у коликој мери ћемо имати користи или штете од одредаба овог уговора, јер је природно да ће се са суседне стране нарочито док постоји садашњи политички курс у Албанији увек тежити да се ове олакшице искористе незгодно по нас”.²⁷ Велики жупан Косовске области је у свом извештају највише обратио пажњу на Призрен, као значајно погранично место и царинарницу, који је због одуговлачења ратификовања уговора са Албанијом, био упућен само на своју околину, а одсечен од северне Албаније.²⁸

Питање уређивања пограничног промета југословенске и албанске државе било је тема и конференције представника Министарства унутрашњих послова, Министарства трговине и индустрије, Министарства иностраних послова и Министарства финансија, одржане у Министарству иностраних послова Краљевине СХС крајем маја 1929. У закључку биле су израђене инструкције ради тумачења повластица у пограничном промету у зони широј од предвиђених 15 км у дубини границе, које су могле бити одобрене само од стране поменутих министарстава. Погранична зона је, према закључку конференције, могла бити и ужа у зависности од расположења албанских становника, према југословенској краљевини, од природе, географског положаја и економске гравитације према југословенским пределима, као и у зависности од мишљења

27 АЈ, 334-392-1232, Министарство унутрашњих послова Министарству иностраних послова Краљевине СХС, 29. 5. 1929.

28 Из Призрена су се у Албанију највише извозили жито, кукуруз, со и гас. Југословенски трговци преносили су робу колима југословенских грађана из Призрена, јер је аутомобилски саобраћај био уређен до Кукеса, седишта државне власти у Албанији. Ипак, у мају 1929. тамошња Префектура забранила је аутомобилски пренос робе за Албанију даље од Врбнице, која је била гранично место на том путу између југословенске државе и Албаније. Одатле су ову робу морали превозити на колима албанских грађана, али је проблем био у недостатку кола. Трговци су самим тим, према речима жупана, били натерани да робу продају у бесцење или да је враћају натраг. Такође, било је и оних којима је роба била задржавана чим су прешли границу, па би је „трговац сам дао у бесцење или би је албанске царинске власти продале по таксама које су саме одређивале” (АЈ, 334-392-1232, Министарству иностраних послова Краљевине СХС, 1. 6. 1929).

локалне југословенске власти на граници, а по потреби и мишљења Скопске трговачке коморе. Из пограничног промета требало је, према закључку конференције, изоставити Скадар и за њега прописати посебан погранични режим да се тим путем не би, под видом пограничних повластица, могла уносити страна роба у већим количинама.²⁹ То је подразумевало да су могли да се преносе само производи албанске домаће радиности, а не они који су били увезени из иностранства па „национализовани у Албанији ступањем у слободан промет”. Ту је, према закључку конференције, требало обратити пажњу на предмете који су у Југославији имали извозне царине (вуна, уљано семе, разни отпаци и др.) и за њих утврдити тачну контролу да се „не би износили у количинама које би повређивале југословенске економске интересе”.³⁰ Такође, према закључку конференције, производи су били ослобођени и југословенске и албанске царинске тарифе, али су повластице важиле само за становнике албанске пограничне зоне.³¹

Трговински уговор југословенске и албанске државе био је ратификован тек у мају 1929, због све интензивније политичке и економске сарадње Албаније и Италије.³² И након тога било је тешкоћа у пограничној трговини са Албанијом. Са југословенске стране постојале су високе таксе, па је то питање требало решити јер, како се наводило у *Трговинском гласнику*, „ако се не би укинуле или смањиле на минимум, постојала

29 АЈ, 334-392-1232, Министарство финансија, Одељење царина, Министарству иностраних дела Краљевине СХС, 31. 5. 1929.

30 Исто.

31 Исто.

32 Резултат политичке и економске сарадње Албаније и Италије било је потписивање Уговора о зајму и емисионој банци са Италијом 1925, Првог тиранског споразума 27. новембра 1926. и Другог тиранског споразума 22. новембра 1927. Ипак, Ахмед бег Зогу није желео да се одрекне и сарадње са Југославијом, па је након поновног успостављања сарадње двеју земаља, уговор био ратификован (*Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938*, knj. 2, 14; Мишић, *Албанија: иријатишељ и иројивник*, 145-151; Мирко Авакумовић, *Прекид и обнова дипломатских односа између Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца и Албаније 1927. године* (Београд: Привредник, 1934), 3-7; Бранислав Глигоријевић, „Југославија, Албанија, велике силе”, у: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878-2000*, прир. Никола Б. Поповић (Београд: Институт за савремену историју, 2001), 47-50.

је дојазан да би југословенска роба у Албанији била веома скупа”.³³ Са албанске стране постојала су ометања трговине, о чему је велики жупан Косовске области обавестио Министарство унутрашњих послова Краљевине СХС. Албанске власти спречавале су пролаз транспортним средствима на албанску територију сем поштанских кола која су два пута недељно саобраћала на релацији Призрен–Кукес.³⁴ Сем тога, према речима великог жупана, албанске власти забраниле су 15. јула 1929. увоз жита са југословенске територије, чиме је албанском становништву било онемогућено да долази на југословенске пијаце да би продавало своје сировине, али и куповало животне намирнице.³⁵ Као одговор на то, Конзуларно-трговинско одељење Министарства иностраних послова Краљевине Југославије сматрало је да би албанском пограничном становништву требало омогућити да, са пограничном картом визираном од стране југословенских полицијских власти, долази на југословенска тржишта.³⁶

Раг југословенско-албанске делегације

Због сложености уређивања пограничног промета, била је састављена југословенско-албанска делегација, која је требало на лицу места да утврди пограничне зоне и одреди путеве за пограничне становнике и двовласнике. Југословенску делегацију чинили су Драгомир Тодоровић, велики жупан Битољске области и Ђорђе Фотић, виши инспектор Ми-

33 *Трговински гласник*, 4. 9. 1929, 2.

34 АЈ, 334-392-1197-333, Министарство унутрашњих послова Краљевине СХС, Одељење јавне безбедности Министарству иностраних послова, 12. септембар 1929. Албанску пограничну зону на сектору Призрен–Кукес чинила су следећа села: Радемир, Берен, Шулани, Плантиани, Васјат, Чај, Шећина, Фшате, Бузамасе, Штрезе, Топојане, Шиштевац, Ново Село, Борје Оргошт, Штичен, Гостице, Кукес, Подбрег, Бохе (Чезна), Аде, Борзаце, Морина, Домне, Ђинан, Шалчине, Погај, Горежуп, Леш, Ђем, Кишан, Муј, Доц, Ауруле, Дафка, Нифће, Брекиња, Коловод, Лојман, Орешка, Бела, Забаде, Пакиш и Кошариште. За ова села била су одређена тржишта: Призрен и Враниште, а путеви: Призрен – Жур – Кукес и Призрен – Враниште – Глобочица и Борје (*Вардар*, 17. 7. 1934).

35 АЈ, 334-392-1197-333, Министарство унутрашњих послова Краљевине СХС, Одељење јавне безбедности Министарству иностраних послова, 12. 9. 1929.

36 АЈ, 334-322-1008-72, Конзуларно-трговинско одељење Министарства иностраних послова Краљевине Југославије Генералној политичкој дирекцији, 11. 2. 1930.

нистарства финансија. Њима је као експерт био додат ђенералштабни пуковник Ђорђе Глишић, начелник штаба Вардарске дивизијске области. Пуковника Глишића је у Призрену заменио ђенералштабни мајор Фран Томше, начелник штаба Косовске дивизијске области, који је са делегацијом радио до Ђаковице. Затим су делегацију чинили Тодоровић, Фотић и Миливоје Момчиловић, велики жупан зетски, а у Андријевици им се придружио и ђенералштабни потпуковник Владимир Герба, начелник штаба Зетске дивизијске области. Албанску делегацију сачињавали су Ализоти Фејзи, народни посланик и бивши министар, пуковник Леон де Гиларди, инспектор војске и Михал Рама, инспектор Министарства финансија.³⁷

Након састанка у Подгратцу 20. септембра 1929, југословенско-албанска делегација предузела је путовање које је завршила у Скадру 22. октобра 1929. и затим приступила изради детаља. Залазећи на југословенску и албанску територију приликом тог путовања дуж границе, југословенски делегати су се уверили да је албанско погранично становништво од Ђафа Сане (граница између југословенске државе и Албаније код Охридског језера) па све до близу Подгорице гравитирало по питању промета југословенским тржиштима, јер су им тржишта у Албанији због планинских терена била недоступна. Делегација албанске владе сложила се са југословенском да су албански погранични крајеви били исто што и албанска погранична зона која није залазила од границе у дубину више од 15 километара. Југословенска и албанска зона биле су подељене на секторе, због осигурања безбедности приликом промета и саобраћаја. Тако су се погранични становници кретали само по деловима територије пограничних зона који су им били потребни ради промета. Осим тога, били су одређени путеви за долазак албанских пограничних становника на југословенска тржишта, путеви за потребе обостраних двовласника и путеви за прегон стоке на пашњаке. За тржишта на југословенској територији били су одређени Сирчи Хан код Стења на обали Преспанског језера, манастир Св. Наум, Струга, Охрид, Дебар, Призрен, Враниште, Ђаковица, Гусиње, Тузи и Улцињ. Такође, југословенско-албанска делегација је истакла да се саобраћај између југословенских поменутих тржишта и албанских пограничних крајева обављао једино товарним ко-

37 АЈ, 334-380-1197-335, Југословенски делегат Министру финансија, 30. 12. 1929.

њима или су се производи носили ручно, чиме се претпостављао промет само за животне потребе пограничног становништва.³⁸

Југословенска и албанска делегација имале су несугласице током свог рада око уређивања појединих питања пограничног промета и двовласника. Југословенска делегација тражила је од албанске делегације компензације за југословенске пограничне становнике и захтевала да се одреде количине производа и предмета које су албански становници могли без царинских дажбина да доносе на југословенска тржишта. Албанска делегација одбила је и једно и друго, не пристајући да да тражене компензације нити да се ограничи количине по југословенском захтеву. Осим тога, југословенска делегација је тражила да се наброје предмети и производи и наведу њихове количине, које су албански погранични становници могли да купују на југословенским тржиштима и да пренесе у Албанију без наплате царинских дажбина. Албанска делегација сматрала је да би то накнадно требало да учини албанска влада, што и јесте било наведено у уговору. Затим, југословенска делегација је сматрала да би погранични промет са Скадром требало само да се сведе на снабдевање Скадра са југословенске територије, а не и обратно. Такође, што се тиче олакшица које су биле дате двовласницима, југословенска делегација је сматрала да су се њима могли користити само стални становници у пограничној зони док је албанска делегација сматрала да су то право имали и они који су имали куће у пограничној зони, иако нису становали у њима већ су били у местима ван пограничне зоне, што није било утврђено у Уговору. Затим, југословенска делегација ограничавала је „двовласничке повластице” само за тадашње двовласнике и њихове законите наследнике, а албанска делегација је изједначавала и законске наследнике са другим лицима, што је било наведено и у уговору.³⁹

Коначно, југословенска и албанска делегација споразумно су одредиле границе обеју пограничних зона са поделом на 11 сектора: Преспански, Охрид–Подградец, Струга – Ђафа Сан, Дебар, Сектор 5 (без зоне), Призрен–Кукес, Ђаковица–Тропија, Сектор 8 (без зоне), Гусиње–Вермоша, Тузи–Хоти и Скадар–Плавница–Улцињ. Два сектора нису имали зону због великих планина. Југословенска делегација је сматрала

38 Исто.

39 Исто.

да би због јавне безбедности прелазак из једног сектора у други требало забранити. Албанска делегација је то прво прихватила, али се након доласка у Скадар предомислила, према навођењу југословенског делегата Тодоровића, „услед добивених инструкција из Тиране” и тражила пуну слободу кретања са пограничним картама по свим секторима дуж целе границе, са чим се југословенска делегација није сложила.⁴⁰

Директор Конзуларно-трговинског одељења Министарства иностраних послова Краљевине Југославије сматрао је да нерешена питања у раду југословенско-албанске делегације „нису била од великог значаја и да се могу касније решавати, а да би било корисно да споразум што пре почне да се примењује”.⁴¹ Међутим, југословенски делегат Драгомир Тодоровић сматрао је да би требало приступити решавању спорних питања, па је тим поводом одржана седница у Министарству иностраних послова 4. јула 1930. Тодоровић је у закључку седнице навео да би требало тражити мишљење албанске владе у погледу спорних питања.⁴² До следеће седнице у Министарству иностраних послова, 4. фебруара 1931, албанска влада је предложила преговоре у Тирани, према наводима Тодоровића. Ипак југословенско посланство у Тирани, по мишљењу посланика, није било у стању да самостално води ове преговоре, па је предлагало да Министарство финансија одреди Ђорђа Фотића, саветника Министарства финансија, који би у Тирани закључио допунски споразум.⁴³

Двовласници и њихова имања

Одредбе везане за двовласнике и њихова имања чиниле су саставни део Уговора о трговини и пловидби из 1926, али то питање није било решено у годинама које су уследиле. То видимо из извештаја који су указивали на то да су албанске власти правиле сметње појединим двовласницима. Југословенски делегат за радове на албанској граници, пу-

40 Исто.

41 АЈ, 334-380-1197-349, Југословенско-албански протоколи о пограничном промету, 27. 3. 1930.

42 АЈ, 334-380-1197-349, Записник са седнице одржане у Министарству иностраних послова, 4. 7. 1930.

43 АЈ, 334-380-1197-398, Записник са седнице одржане у Министарству иностраних послова Краљевине Југославије, 4. 2. 1931.

ковник Петар Петровић, доставио је 9. септембра 1930. извештај Политичком одељењу Министарства иностраних послова о стању двовласника и двовласничких имања на албанској граници од реке Бојане до Ђафа Прушита. Навео је да је двовласницима на југословенској територији, сем од ушћа реке Бојане до Скадарског језера, албанско посланство у Београду издавало пасоше који су важили само за један одлазак у Албанију и повратак, па они нису могли да обрађују своја имања. Двовласници су зато у Скадру узимали легитимације са којима су прелазили у Албанију због обрађивања имања, али се са издавањем тих легитимација, према писању Петровића, одуговлачило. Затим, иако су се имања двовласника налазила на самој граничној линији где су им и биле куће, према наводима Петровића, албанске власти нису дозвољавале прелаз двовласницима код најближих граничних стража, како је то Протокол о разграничењу предвиђао, већ се од њих захтевало да прелазе границу на одређеним местима која су често била веома далеко од имања. Такође, како наводи Петровић, од двовласника су албанске власти захтевале да плаћају порез за испашу стоке на њиховим ливадама и да приложе тапије као доказ својине имања на албанској територији.⁴⁴

Неповољан став албанских власти према југословенским двовласницима и онемогућавање преласка преко границе наводили су се и у извештају Царинарнице у Дебру, које је Одељење царина Министарства финансија проследило Министарству иностраних послова почетком августа 1932. Према том извештају, албанске власти задржавале су југословенским грађанима двовласничке карте по неколико дана, слале их „вишој власти на визирање” и наплаћивале „неке таксе”. Одељење царина је молило Министарство да се то питање реши према уговору из 1929.⁴⁵ Југословенско Посланство у Тирани је такође интервенисало код албанског Министарства спољних послова, али је одговор добило тек 17. марта 1933. У одговору се наводило да су „компетентне албанске власти издале нове и прецизније инструкције својим органима да убудуће не задржавају двовласничке карте југословенским држављанима”, а што се

44 АЈ, 334-380-1197-390, Политичком одељењу Министарство иностраних послова Биро за разграничење, 9. 9. 1930.

45 АЈ, 334-570-1766, Министарство финансија Одељење царина Министарству иностраних послова Краљевине Југославије, 5. 8. 1932.

тиче наплаћивања такси за визирање тих карата, Министарство је тврдило да је „анкетом било утврђено да нису такве таксе наплаћиване”.⁴⁶

У пограничним односима једно од питања које је такође требало решити било је питање стоке која би за време испаше залутавши прелазила границу. Крајем септембра 1933. југословенска и албанска влада постигле су споразум о повраћају те стоке. Било је утврђено да би требало да се стока одмах преда власнику преко најближе граничне постаје оне земље из које је стока прешла. О предаји и пријему стоке састављао би се нарочити записник, који би потписивали погранични органи и једне и друге стране.⁴⁷

Због нерешених и константних проблема у пограничном промету, југословенска власт је чинила све што је могла да олакша југословенским грађанима који су били настањени у пограничној зони,⁴⁸ а и требало је што пре отпочети са применом споразума о пограничном промету. На томе је инсистирала Трговачко-индустријска комора из Скопља наводећи да је он „за јужну Србију имао највећи значај” и да би требало да се примењује „за почетак провизорно а затим уколико је користан да се продужи за још неко време, а ако не онда да се суспендује”.⁴⁹

Проблем је био и незавршен рад југословенско-албанске делегације, о чему је и Одељење царина писало Конзуларно-привредном оде-

46 АЈ, 334-570-1766, Посланство у Тирани Конзуларно-привредном одељењу Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, 17. 3. 1933.

47 АЈ, 334-340-3-16, 108, 109, 110, Извештај Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за септембар 1933.

48 Министарство финансија Краљевине Југославије је, због потреба југословенских грађана настањених у пограничној зони, који су прелазили границу, донело решење 5. јануара 1931. да они „могу износити за њихове личне потребе до 200 (две стотине) динара дневно у нашем новцу без специјалног одобрења Министарства финансија”. У допуни, Министарство финансија је 11. септембра 1933. дало објашњење да се „ово допуштало само оним нашим грађанима који су настањени у пограничним местима где погранични промет стварно постоји и где се обострани погранични становници снабдевају намирницама и робом за подмирење кућевних потреба и да се ова повластица не односи на двовласнике и њихове раднике који прелазе границу у циљу обрађивања двовласничких имања” (АЈ, 65-216-652, Погранични промет са Албанијом).

49 АЈ, 334-380-1197-327, Трговачко-индустријска комора у Скопљу Конзуларно-трговинском одељењу Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, 4. 4. 1932.

љењу Министарства иностраних послова у августу 1932, наводећи то као узрок што трговински уговор није био до тада у целини примењен да би се „од њега осетиле благодети које су очекиване”.⁵⁰ Југословенска и албанска делегација имале су још спорних тачака које су захтевале решавање. Албанска делегација је, између осталог, предлагала да се прошири погранична зона на 20 км. Са тим се није сложио пешадијски пуковник за Ђенералштабне послове из Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије, јер је сматрао да би Албанци то могли да искористе за вршење обавештајне службе, пребацивање качака, контролу над албанским политичким емигрантима на југословенској територији, кријумчарење итд. Пуковник је сматрао да би јој, уколико би овај захтев албанска делегација образложила тежњом за лакшим снабдевањем северне Албаније, требало понудити отварање царинског пута Призрен – село Жур – долина Белог Дрима – граница – Ороши.⁵¹ Албанска делегација је такође предлагала да би било у интересу међусобне трговине да се олакшице прошире на Тетово, Гостивар и Пећ (поред југословенских тржишта Сир Хан, Свети Наум, Охрид, Струга, Дебар, Призрен, Ђаковица, Плав, Гусиње, Тузи, Подгорица, Улцињ),⁵² са чим се Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије није сложило, сматрајући да би „тражене олакшице требало дозволити само на путу од Струге до Дебра и граничним прелазима на тим местима, а даље ка Призрену никако јер је тај део пута дубоко залазио у југословенску територију”. Према мишљењу Министарства, Тетово и Гостивар су били „далеко од границе и предвиђене зоне од 15 км”, а Пећ је био „културни центар албанског становништва на југословенској територији па би ту онда пропаганда албанских трговаца имала успеха”.⁵³

50 АЈ, 334-380-1197-443, Министарству иностраних послова Краљевине Југославије, Конзуларно-привредно одељење, 11. 8. 1932.

51 АЈ, 334-380-1197-478, Начелнику Конзуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, 6. 12. 1933.

52 АЈ, 334-380-1197-486, Начелник Конзуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Министарству унутрашњих послова Краљевине Југославије, Погранични саобраћај са Албанијом, 21. 12. 1933.

53 АЈ, 334-380-1197-488, Начелнику Конзуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Пеливановић Станоју, Пешадијски пуковник за Ђенералштабне послове, 22. 12. 1933.

Коначно, када је Албанија променила своју политику према Италији, са којом је имала политичке и економске везе, трговински односи Југославије и Албаније почели су да се развијају.⁵⁴ Споразум о албанско-југословенском пограничном промету потписали су у марту 1934. албански министар иностраних послова Џафер Вила, генерални секретар Министарства иностраних послова Димитр Берати, Јован Ђоновић, југословенски посланик у Тирани и Иван Суботић, шеф Балканске секције у Министарству иностраних послова Краљевине Југославије. Овим споразумом уређивале су се појединости преласка становника албанске пограничне зоне ради продаје њихових производа на тржиштима југословенске зоне, тј. 15 км од граничне линије и ради куповине ствари које су им биле потребне. Такође, уређено је и питање искоришћавања двовласничких имања 15 км од граничне линије. На крају споразум је одређивао начин преласка стоке у циљу испаше као и појединости и формалности о преласку границе.⁵⁵

Погранични промет за Скадарску зону

Скадар и његова привреда били су у опадању због недостатка привредног залеђа, па је било неопходно решити питање пограничног промета везаног за овај град. Из тог разлога 5. маја 1934. био је склопљен Допунски споразум уз Прилог Б (Одредбе о пограничном промету) Уговора о трговини и пловидби – Промет са Скадарским тржиштем.⁵⁶ Са југословенске стране потписали су га Јурај Деметровић, министар трговине и индустрије и Богољуб Јевтић, министар иностраних послова, а са албанске стране Рауф Фицо, албански посланик у Београду и Димитр Бе-

54 Божица Славковић Мирић, *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929–1941* (Београд: Просвета, Принцип, 2018), 135; *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938, knj. 2, prir.* Živko Avramovski (Beograd: Arhiv Jugoslavije; Zagreb: Globus, 1986), 158–159.

55 АЈ, 334-380-1197-536, Споразум са Југославијом о пограничној трговини.

56 Допунски споразум из Уговора о трговини и пловидби био је закључен у Београду 20. децембра 1933, а ступио на снагу 6. марта 1934. Уговор је садржао 7 чланова (АЈ, 334-380-1197-565, Краљевском посланству у Тирани Начелник Конзуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, 23. 5. 1934).

рати, помоћник албанског министра иностраних послова.⁵⁷ Уговор је садржао два члана. Југословенски и албански представници су споразумно утврдили да су албански погранични становници могли да доносе на југословенска погранична тржишта своје производе ради продаје док су се могли снабдевати југословенским производима само „колико им је неопходно потребно”.⁵⁸

Протокол о примени Прилога Б (Одредбе о пограничном промету), којим је детаљно регулисан погранични промет за Скадарску зону, био је потписан 8. маја 1934.⁵⁹ Он је био само извршни део Прилога Б Трговинског уговора, са истим роком трајања, а било је предвиђено да ступи на снагу 15 дана након размене нота о томе да су га обе владе примиле.⁶⁰ Југословенско посланство у Тирани и албанско Министарство иностраних послова 25. августа 1934. разменили су ноте о привременом увођењу у живот Допунског споразума уз Прилог Б Уговора о трговини и пловидби – Промет са скадарским тржиштем. Ипак, овај споразум је могао да се примењује тек након ступања на снагу и Протокола о приме-

57 АЈ, 334-380-1197-566, Министарство иностраних дела Конзуларно-привредном одељењу Министарства иностраних дела Краљевине Југославије, Допунски споразум Анекса Б Трговинског уговора са Арбанијом/погранични промет са Скадром, 18. 5. 1934.

58 АЈ, 334-380-1197-580, Политичко одељење Министарства иностраних послова Конзуларно-привредном одељењу Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, 20. 6. 1934.

59 *Glasnik Zavoda za unapređivanje spoljne trgovine*, 5. 5. 1934, 639.

60 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1934. годину* (Београд: Архив Југославије, 2010), Мај 1934, 175. Протокол је садржао 69 тачака уз 18 чланова Прилога Б, 6 додатака (Унутрашње границе арбанске зоне; Унутрашње границе југословенске зоне; Сектори, места, путеви, прелазне тачке и тржишта; Листа производа арбанског порекла који уживају ослобођења и повластице у члану 2 Прилога Б са назначењем количина које се могу увозити у Југославију; Листа производа који се налазе на југословенским тржиштима и који уживају ослобођења и повластице у члану 3 прилога Б са назначењем количина производа који се могу увозити у Албанију; Примена Допунског споразума уз Прилог Б, потписаног 5. 5. 1934. у Београду о пограничном промету са Скадарским тржиштем), прилоге од А до Д и Протокол о потписивању географских карата. Потписници су били са југословенске стране Божидар Пурић и Иван Суботић, а са албанске Рауф Фицо и Димитр Берати (Љубодраг Димић, Миладин Милошевић, „Међудржавни уговори између Југославије и Албаније 1918–1939”, *Токови историје* 1/1990, 50).

ни Прилога Б – Одредбе о пограничном промету. У међувремену су због припрема за то и давања потребних упутстава упућена два чиновника из Министарства финансија и из Министарства иностраних послова, који је требало да обиђу границу и ступе у контакт са југословенским и албанским пограничним органима.⁶¹ Коначно, у *Службеним новинама* бр. 258, 8. новембра 1934, била је објављена Уредба о Протоколу о примени Прилога Б – Одредбе о пограничном промету. Албанци су такође објавили овај протокол у својим *Службеним новинама* у октобру 1934, али су новине пустили у продају почетком новембра. Према извештају Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, када је албанска влада 19. новембра 1934. поднела овај Протокол на ратификовање албанском парламенту, народни посланик Феџи беј Ализоти, италилофил, жалио се што у Протоколу уместо титуле „краљ Арбанаса” стоји „краљ Албаније”. Уз протест многих посланика парламент је одбио да ратификује протокол и вратио га влади. Нападнути су и албански министар иностраних послова Џафер Вила и албански посланик у Београду Рауф Фицо. Албанска влада је затим преко свог посланика у Београду изјавила жаљење југословенској влади због овог инцидента у парламенту.⁶²

Протокол је коначно ступио на снагу 7. фебруара 1935. и тиме је био отворен погранични промет Југославије и Албаније. Иницијативом Краљевског генералног конзулата у Скадру између југословенских и албанских пограничних среских и царинских власти тада су били одржани састанци у Владимиру (код Сукобина) и Тузима на којима су биле претресане поједине одредбе овог Протокола у вези са њиховом практичном применом на северним пограничним секторима. Са тим у вези је и Краљевски конзулат у Корчи разговарао са тамошњим албанским властима.⁶³ *Југословенска пошта* је писала да се тај дан сматра важним датумом у економском оживљавању Призрена, па су представници пословног света из овог града намеравали да успоставе аутомобилски саобраћај

61 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1934. годину*, август 1934, 290.

62 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1934. годину*, новембар 1934, 410–411.

63 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1935. годину* (Београд: Архив Југославије, 2011), фебруар 1935, 55.

до Кукеса, где је до тада функционисао само поштански саобраћај два пута недељно, уторком и петком.⁶⁴

Ипак, било је и оних који су били незадовољни Протоколом. У фебруару 1935. Завод за унапређивање спољне трговине извештавао је Конзуларно-привредно одељење Министарства иностраних послова Краљевине Југославије да је био обавештен од стране Удружења трговаца из Дебра да су трговци из Пишкореје и околних села одржали збор против примене Протокола. Разлог томе био је што су „трговци сматрали да ће убудуће њихови послови ослабити јер ће се сељаци снабдевати робом непосредно из Дебра уместо од досадашњих трговаца”.⁶⁵ Према извештају Краљевског посланства у Тирани, вест о незадовољству трговаца из Пишкореје против пограничног промета била је тачна, иако посланство није било обавештено о томе да је одржан и протестни збор. Мишљење Краљевског посланства је било да је незадовољство трговаца у пограничној зони било разумљиво, јер би они уговором о пограничном промету били повољнији. Ипак, Посланство је било мишљења, „како је број албанских трговца у пограничној зони мали треба преко овог незадовољства једноставно прећи”.⁶⁶ Такође, и Удружење трговаца из Дебра је било незадовољно трговинским уговором. Министарство трговине и индустрије известило је Министарство иностраних послова да је од Трговинско-индустријске коморе из Сплита примило представку овог удружења, које је сматрало да, иако је очекивани трговински договор ступио на снагу, од њега нису имали користи. Такође, према њиховом мишљењу саобраћај није био нормално успостављен, јер није било чланских путних исправа са обе стране, па се на њих чекало пуна два месеца. Према речима министра, „албанске пограничне власти без знања виших фактора вршили су злоупотребу јер су претили албанском становништву да не долази у Југославију, поручујући му да све што је било потребно набави од њих, пошто би они претходно послали неке граничне носаче у Југославију који би пренели робу преко границе за њихов рачун и ту робу после би скупо претпродавали [sic!]. Та-

64 Југословенска йошиа, 9. фебруар 1935.

65 АЈ, 334-380-1197-754, Завод за унапређивање спољне трговине Конзуларно-трговинском одељењу Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, 26. 2. 1935.

66 АЈ, 65-216-649, Незадовољство трговаца из Пишкореје против пограничног промета, 30. 5. 1935.

ко су радили и дебарски трговци који су се уселили у албанска села која су спадала у уговорену зону”. Удружење је због тога разговарало са појединим албанским становницима који су успели да пређу југословенску границу. Они су тврдили да би желели да дођу на југословенску пијацу да би продали домаће производе и купили југословенске у којима су оскудевали, али да су их албанске пограничне власти ометале. Удружење је зато молило да се скрене пажња албанским пограничним властима да слободно пуштају сваког становника да дође на југословенску пијацу. Такође, сматрало је да је било потребно наредити граничним властима као и царинарницама на обе стране да сваког становника из пограничне зоне обавештавају шта све може да превози бесплатно као и да не би требало да наплаћују таксе противно прописима Протокола о увозу и извозу робе у Албанију односно Југославију.⁶⁷

Иако је Протокол о примени Прилога Б – Одредбе о пограничном промету ступио на снагу у фебруару 1935, почео је у већини сектора да функционише у априлу 1935. Погранични промет вршио се до тада само на секторима Дебар–Ђаковица.⁶⁸ У циљу бољег функционисања пограничног промета са Албанијом, југословенско-албанска делегација је обишла све граничне прелазе на граници са Албанијом и израдила једнообразна упутства за примену одредаба о пограничном промету за југословенске и албанске власти. До августа 1935. погранични промет је свуда функционисао сем према Струги, Охриду и Ресну, где су албанске власти, према извештају Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, из политичких разлога издавале пограничне карте албанском становништву које је било југословенског порекла. У овом извештају се наводило да је погранични промет са Скадром функционисао, а на његово тржиште су могли ићи становници југословенске пограничне зоне. Према извештају Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за август 1935, до тада је више пограничних карата било издато албанском него југословенском пограничном становништву (1952, односно 1060).⁶⁹

67 АЈ, 334-380-1197-759, Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије Министарству иностраних послова Краљевине Југославије, 4. 5. 1935.

68 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1935. годину*, јун 1935, 248.

69 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1935. годину*, август 1935, 292–293.

У два сектора на северу Тузи–Хоти⁷⁰ и Гусиње–Вермош погранични промет је био отворен у јесен 1935. и због наступајуће зиме није се могао развити. У два најјужнија сектора Преспа и Охрид пограничног промета и даље није било, пошто ту није било двовласника, а југословенска тржишта су била удаљена од границе. У осталим секторима је погранични промет у току 1935. био повољан, према извештају саветника начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова Министарству трговине и индустрије. Југословенским држављанима је у току 1935. издато око 1700 пограничних карата и око 200 двовласничких карата, а албанским држављанима било је визирано 2500 пограничних и 140 двовласничких карата. Намера југословенске владе, према речима саветника начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова, била је да „помогне развоју албанског пограничног становништва али је погранични промет свуда, осим у Дебру, испао у нашу корист, јер су албански становници продавали своје производе на нашим тржиштима али су се на њима снабдевали нашом јевтином робом”.⁷¹ То да је погранични промет ишао у југословенску корист, било је констатовано и на 27. седници Политичко-привредног комитета за албанске послове при Министарству иностраних послова (11. фебруар 1936). Југо-

70 У додатку бр. 3 Протокола за примену Прилога Б Уговора о трговини и пловидби између Краљевине Југославије и Краљевине Албаније потписаног 8. маја 1934. било је остављено „на вољу” југословенској влади да одлучи да ли ће Тузи или Подгорица служити за пијаци са југословенске стране на делу сектора Тузи–Хоти, па је албанско посланство у Београду тражило одговор од Министарства иностраних послова за које су се место одлучили или би изабрали оба (АЈ, 65-216-657, Начелник Конзуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова Одељењу за спољну трговину Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, 15. 6. 1936). Трговинско-индустријска комора у Подгорици писала је крајем јуна 1936. Одељењу за спољну трговину Министарства трговине и индустрије да се она трудила да Подгорицу не обухвати погранични промет, јер то, према речима коморе, „Подгорици није могло да донесе материјалну корист нарочито не када се зна да су у питању била албанска села која се нису исчаурила из облика примитивности и заосталости” (АЈ, 65-216-657, Трговинско-индустријска комора Подгорица Одељењу за спољну трговину Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, 29. 6. 1936).

71 АЈ, 65-216-657, Погранични промет са Арбанијом у току 1935, Саветник начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова Министарству трговине и индустрије, 13. 2. 1936.

словенски извоз у Албанију био је за 25% мањи од албанског по тежини, али је по вредности био већи за 90%.⁷²

Добро функционисање пограничног промета наводило се и у извештају саветника начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова. Он је истицао да није било ометања пограничног промета сем што се југословенска страна жалила да су албанске власти спречавале долазак у Стругу албанским трговцима (али „стварно робног промета у том сектору није било”) и што су се Албанци жалили да су југословенске власти спречавале југословенском граничном становништву одлазак на Скадарско тржиште противно Допунском споразуму од 1934.⁷³ Такође, у извештају Министарства иностраних дела Краљевине Југославије за новембар 1935. посебна пажња била је посвећена повољном развијању пограничног промета. Истицало се да су Албанци из пограничне зоне доносили на југословенска тржишта поред границе (Дебар, Драгаш, Призрен, Ђаковица и др.) своје домаће производе на продају, а на југословенским тржиштима су куповали разну робу у количинама које су биле предвиђене протоколом.⁷⁴

Од ступања на снагу Протокола о примени Прилога Б – Одредбе о пограничном промету, расла је вредност увоза и извоза у пограничном промету. Вредност увоза 1935. у пограничном промету са Албанијом била је 886.572 динара, а вредност извоза 1.682.328 динара. Наредне године, 1936, вредности увоза и извоза у пограничном промету су се повећале (увоз 2.019.790, а извоз 4.309.277 динара). Према подацима за 1938. вредност увоза у пограничном промету износила је 2.643.027, а извоза 8.000.343 динара, а те године је вредност увоза у пограничном промету била готово иста као и вредност увоза у редовном трговинском промету (увоз 2,7, а извоз 31,7 милиона динара).⁷⁵

72 АЈ, 65-216-657, Седница Политичко-привредног комитета за албанске послове, 11. 2. 1936.

73 АЈ, 65-216-657, Погранични промет са Албанијом у току 1935, Саветник начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова Министарству трговине и индустрије, 13. 2. 1936.

74 АЈ, 334-16-3-175, Извештај Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за новембар 1935. године.

75 АЈ, 65-214-652, Трговински односи са Албанијом до 1941; АЈ, 65-216-657, Статистика пограничног промета са Краљевином Југославијом у 1935. години, 1936. и 1938. години.

*Промена у југословенско-албанском пограничном промету
након италијанске окупације Албаније*

Након италијанске окупације, Албанија и Италија су потписале низ конвенција и споразума који су их спајали у такорећи једну државу. Поред конвенције у којој грађани Албаније у Италији и грађани Италије у Албанији имају сва грађанска и политичка права, која су имали на својим националним територијама, била је потписана и економско-царинска-монетарна конвенција 20. априла 1939. Овом конвенцијом Албанија је изгубила своју царинску независност и право контроле својих граница, пошто је то било поверено италијанској администрацији.⁷⁶ Пограничне карте за прелаз из Албаније у југословенску државу добијали су, како се наводи у извештају Министарства иностраних послова за август 1940, само уписани фашисти, односно лица која су се могла употребити за обавештајну службу.⁷⁷ Сви југословенско-албански уговори су престали да важе након 7. априла 1939, осим Споразума о пограничном промету који је остао као „привремени”, јер је и према Уговору о трговини и пловидби било одређено да одредбе о пограничном промету трају дуже након отказа самог уговора. Југословенско-албанске односе је регулисао Споразум о проширењу итало-југословенских споразума на Краљевину Албанију од 3. септембра 1939.⁷⁸ Нови споразум југословенске и албанске државе о пограничном промету потписан је 1945, а након посете Енвера Хоџе југословенској држави укинута је царинска граница и изједначене су валуте.⁷⁹

76 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1939. годину* (Београд: Архив Југославије, 2015), април 1939, 166; Živko Avramovski, „Prilog pitanju italijansko-albanske iredentističke propagande na Kosovu i Metohiji u vreme Minhenske krize i okupacije Albanije”, *Istorijski glasnik* 2-3/1964, 133.

77 *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1940. годину* (Београд: Архив Југославије, 2015), август 1940, 319.

78 Димић, Милошевић, „Међудржавни уговори између Југославије и Албаније 1918–1939”, 46.

79 Božica Slavković Mirić, „Pogranični promet Jugoslavije i Albanije i dvovlasnička imanja 1945–1948”, *Istorija 20. veka* 1/2020, 107–128; Божица Славковић Мирић, *Југославија и Албанија 1945–1948: економски односи* (Београд: ИНИС, 2020), 129–160.

Закључак

На крају бисмо могли закључити да су југословенска и албанска држава имале као суседи жељу за обостраном економском сарадњом, али да је она зависила од политичке ситуације. Југословенски трговински промет са Албанијом имао је два вида, односно размену робе која се обављала пре свега поморским путем и погранични промет дуж сувоzemне границе. Било је веома важно да режим у пограничној зони буде што слободнији, да би тако југословенска погранична места постала трговачки центри за становништво Албаније. Намера југословенске државе била је да у пограничне градове извози колонијалну и мануфактурну робу, од које је највећи део и сама увозила, па се са југословенске стране сматрало да уколико би ту изгубили ненаплаћивањем извозне царине, добили би наплаћивањем увозне царине за ту робу. Поред компликоване администрације, проблем успостављања пограничног промета пратио је и недостатак пруге и модерних саобраћајних средстава. Трговинским уговором албанском пограничном становништву требало је да се отвори граница и омогући што лакша куповина и продаја производа у Краљевини СХС, чиме је требало да се повећа погранични промет и смањи италијански утицај у Албанији.

Уговор о трговини и пловидби Југославије и Албаније био је потписан 1926. За све повластице које су биле дате са југословенске стране није тражена реципрочност, већ је то требало да буде надокнађено тиме што би се Албанци снабдевали на југословенском тржишту. То је била за југословенску државу веома важна одредба и у томе је требало гледати компензацију за југословенско допуштење увоза свих албанских производа, којима нису биле одређене количине. Одређивале су се само веће количине пшенице, кукуруза, кромпира, пасуља и брашна које је погранично становништво могло преносити за потребе за највише недељу дана, а исте те количине могло је носити са собом и југословенско погранично становништво ако је ишло у албанску пограничну област.

Погранични промет југословенске и албанске државе био је веома важан јер је представљао старе трговачке везе још из времена Османске империје и јер је вредност увоза у овом промету достигала колико и вредност увоза редовног трговинског промета. Ипак, успостављање по-

граничног промета није ишло једноставно, па је југословенско-албанска делегација дуго решавала проблеме у пограничној зони јер је било више спорних тачака. Коначно, када су потписани допунски споразуми и уредбе који је требало да реше недоумице, до њихове примене није дошло у пуном обиму јер је италијански уплив био прејак, што је кулминирало италијанском окупацијом Албаније, када је она изгубила право контроле над својим границама.

Резиме

Југословенска и албанска држава имале су два вида трговине, ону која је ишла поморским путем и ону пограничну дуж сувоземне границе. Трговински уговор ових двеју држава био је потписан 1926, али је због политичке ситуације ступио на снагу тек 1929, па је било неопходно да се што пре отклоне потешкоће трговине са Албанијом, а нарочито пограничног промета. Режим у пограничној зони требало је да буде везан за што мање формалности, да би југословенска погранична места постала трговачки центри за становништво Албаније. Била је одређена југословенско-албанска делегација, која је утврдила да су постојале спорне тачке у решавању питања о пограничном промету. Такође, питање двовласника и њихових имања требало је што пре решавати јер су албанске власти правиле сметње југословенским двовласницима. У марту 1934. био је потписан у Министарству иностраних послова Краљевине Југославије Споразум о албанско-југословенском пограничном промету. Тим су се уређивале појединости преласка становника албанске пограничне зоне ради продаје њихових производа на тржиштима југословенске зоне, тј. 15 км од граничне линије и ради куповине ствари које су им биле потребне. Такође, уређено је и питање искоришћавања двовласничких имања 15 км од граничне линије. Допунски споразум уз Прилог Б (Погранични промет у погледу Скадарског тржишта) од 5. маја 1934. и Протокол о примени овог споразума од 8. маја 1934. детаљно су регулисали погранични промет за Скадарску зону. Коначно, 7. фебруара 1935. је Протокол ступио на снагу и био је отворен погранични промет Југославије и Албаније. Погранични промет је ишао пре свега у југословенску корист. Након окупације Албаније од стране Италије, албанска др-

жава више није контролисала своје границе. Југословенско-албански уговори су престали да важе након 7. априла 1939, а једино је Споразум о пограничном промету остао као „привремени”.

Списак референци – Reference list

Архиви – Archives

- Arhiv Jugoslavije: Fond 65, Ministarstvo trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije; Fond 310, Aleksandar Cincar-Marković; Fond 334, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine SHS.

Одјављени извори – Published sources

- *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938*, knj. 2, priredio Živko Avramovski. Beograd: Arhiv Jugoslavije; Zagreb: Globus, 1986.
- *Izveštaji Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1934. godinu*, knjiga V. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2010. (Cyrillic)
- *Izveštaji Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1935. godinu*, knjiga VI. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2011. (Cyrillic)
- *Izveštaji Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1939. godinu*, knjiga X. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2015. (Cyrillic)
- *Izveštaji Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1940–1941. godinu*, knjiga XI. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2015. (Cyrillic)
- *Međunarodni ugovori Kraljevine Jugoslavije: pregled trajanja i isteka ugovora*. B.i.: 1932. (Cyrillic)

Штампа – Newspapers

- *Vardar* – Skoplje (1934) (Cyrillic)
- *Vreme* – Beograd (1929, 1934) (Cyrillic)
- *Jugoslovenska pošta* – Sarajevo (1935) (Cyrillic)
- *Politika* – Beograd (1929) (Cyrillic)
- *Trgovinski glasnik* – Beograd (1929) (Cyrillic)
- *Jugoslovenski Lloyd* – Zagreb (1929)
- *Glasnik Zavoda za unapređivanje spoljne trgovine* – Beograd (1934)

Литература – Secondary works

- Avakumović, Mirko. *Prekid i obnova diplomatskih odnosa između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Albanije 1927. godine*. Beograd: Privrednik, 1934. (Cyrillic)

- Avramovski, Živko. „Albanija između Jugoslavije i Italije 1918–1924”. *Vojnoistorijski glasnik* 3/1984, 153–182.
- Avramovski, Živko. „Jugoslovensko-albanski odnosi 1918–1939”, *Ideje* 5–6/1987, 67–79.
- Avramovski, Živko. „Prilog pitanju italijansko-albanske iredentističke propagande na Kosovu i Metohiji u vreme Minhenske krize i okupacije Albanije”. *Istorijski glasnik* 2–3/1964, 123–140.
- Balugdžić, Živojin. „Kad se stvarala Albanija”. *Srpski književni glasnik* 52/1937, 518–523.
- Bataković, Dušan. „Ahmed beg Zogu i Srbija”. U: *Naučni skup Srbija 1916*, ur. Ljiljana Aleksić, 165–177. Beograd: Istorijski institut, 1987. (Cyrillic)
- Borozan, Đorđe. „Jugoslavija i Albanija u dvadesetom vijeku”. U: *Jugoslovenska država 1918–1998*, ur. Đorđe O. Piljević, 119–211. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Institut za noviju istoriju Srbije, Vojnoistorijski institut, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 1999.
- Borozan, Đorđe. *Velika Albanija: porijeklo-ideje-praksa*. Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1995. (Cyrillic)
- Destani, Beytullah, ed. *Albania and Kosovo. Political and ethnic boundaries 1867–1946*. Slough: Archive Editions, 1999.
- Dimić, Ljubodrag i Miladin Milošević. „Međudržavni ugovori između Jugoslavije i Albanije 1918–1939”. *Tokovi istorije* 1/1990, 33–51. (Cyrillic)
- Đorđević, Dimitrije. *Izlazak Srbije na Jadransko more i konferencija ambasadora u Londonu 1912*. Beograd: b.i., 1956.
- Gligorijević, Branislav. „Jugoslavija, Albanija, velike sile”. U: *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878–2000*, prir. Nikola B. Popović, 37–61. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2001. (Cyrillic)
- Hasani, Sinan. *Kosovo: istine i zablude*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet, 1986.
- Hunter Tomes, Jason. *King Zog, Self-Made Monarch of Albania*. New York: New York University Press, 2003.
- Ivanov Dželatović, Pavle. *Kačaci Kosova i Metohije*. Beograd: Inter-ju-pres, 1990. (Cyrillic)
- Jelić, Milosav. *Albanija – zapisi o ljudima i događajima*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1933. (Cyrillic)
- Jovanović, Vladan. *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929. Makedonija, Sandžak i Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*. Beograd: INIS, 2002. (Cyrillic)
- Jurgen Fischer, Bernd. *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*. Boulder: East European Monographs, 1984.
- Mikić, Đorđe. „Albanci u balkanskim ratovima 1912–1913”. *Istorijski glasnik* 1–2/1985, 55–80. (Cyrillic)

- Milošević, Miladin. „Uspostavljanje međudržavne granice između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Albanije posle I svetskog rata”. *Vojnoistorijski glasnik* 3/1990, 101–136.
- Mišić, Saša. *Albanija: prijatelj i protivnik. Jugoslovenska politika prema Albaniji 1924–1927*. Beograd: Službeni glasnik, 2009. (Cyrillic)
- Mitrović, Andrej. „Jugoslavija, Albansko pitanje i Italija”. U: *Srbi i Albanci u XX veku*, prir. Andrej Mitrović, 232–251. Beograd: SANU, 1991. (Cyrillic)
- Pearson, Owen. *Albania and King Zog: independence, republic and monarchy 1908–1939*. London; New York: Centre for Albanian Studies in association with IB Tauris Publishers, 2004.
- Rafailović, Jelena. *Razvoj industrije na Balkanu. Tekstilna industrija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i Bugarskoj 1919–1929*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2018. (Cyrillic)
- Slavković Mirić, Božica. „Pogranični promet Jugoslavije i Albanije i dvovlasnička imanja 1945–1948”. *Istorija 20. veka 1/2020*, 107–128. DOI: 10.29362/ist20veka.2020.1.sla.107-128
- Slavković Mirić, Božica. *Jugoslavija i Albanija 1945–1948: ekonomski odnosi*. Beograd: INIS, 2020. (Cyrillic)
- Slavković Mirić, Božica. *Političke, ekonomske i kulturne prilike na Kosovu i Metohiji 1929–1941*. Beograd: Prosveta, Princip, 2018. (Cyrillic)
- Stanković, Đorđe. „Nikola Pašić i stvaranje albanske države”. U: *Iskušenja jugoslovenske historiografije*, 225–238. Beograd: Rad, 1988.
- Stojković, Momir. *Međunarodni položaj i principi spoljne politike Jugoslavije*. Beograd: Narodna armija, 1975.
- Tasić, Dmtar. *Rat posle rata: Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji*. Beograd: Službeni glasnik, 2012. (Cyrillic)
- Todorović, Desanka. *Jugoslavija i balkanske države 1918–1923*. Beograd: Narodna knjiga, Institut za savremenu istoriju, 1979.
- Verli, Marengle. *Shqipëria dhe Kosova – historia e një aspirate (Albania and Kosovo – story of an aspiration)*, vol. I–II. Tirana: Botimpex, 2007.
- Vinaver, Vuk. „Italijanska akcija protiv Jugoslavije na albansko-jugoslovenskoj granici 1918–1920”. *Istorijski zapisi* 3/1966, 477–515. (Cyrillic)

SUMMARY

Božica Slavković Mirić

ECONOMIC REVIVAL OF YUGOSLAV-ALBANIAN BORDER TOWNS
AND THE ISSUE OF DUAL OWNERSHIP PROPERTIES
IN THE INTERWAR PERIOD

ABSTRACT: This paper explores Yugoslav-Albanian economic relations in the interwar years (1918–1941), utilizing Yugoslav archival sources, relevant literature, and contemporary press reports. Particular emphasis is placed on cross-border trade and the complex issue of dual-ownership properties. The regulation of these matters was intrinsically tied to the signing of the 1926 Yugoslav-Albanian trade agreement and its subsequent ratification in 1929. However, the contract concerning cross-border trade, as part of this agreement, was subject to prolonged negotiations, and it was finally signed in March 1934 and took effect in February 1935. The longstanding efforts to establish cooperation between Yugoslavia and Albania were disrupted by the Italian occupation of Albania in 1939. However, the agreement on border traffic remained in force as “provisional”.

KEYWORDS: Albania, economy, Italy, dual-ownership properties, Yugoslav-Albanian relations, Kingdom of Yugoslavia, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, cross-border trade

The Yugoslav and Albanian states had two types of trade, maritime trade via the sea and overland trade across the land border. The trade agreement between these two states was signed in 1926, but, due to the political situation, it only came into force in 1929. Therefore, it was necessary to remove the difficulties of trade with Albania, and especially border traffic, as soon as possible. It was very important that the regime in the border zone be associated with fewer formalities, so that the Yugoslav border towns would become trading centers for the population of Albania. A Yugoslav-Albanian delegation was appointed, which determined that there were controversial points in resolving the

issue of border traffic. Also, the issue of dual owners and their properties needed to be resolved as soon as possible because the Albanian authorities were causing trouble for the Yugoslav dual owners. In March 1934, the Protocol on Albanian-Yugoslav Border Traffic was initialed at the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Yugoslavia. This Protocol regulated the details of the crossing of the inhabitants of the Albanian border zone for the purpose of selling their products in the markets of the Yugoslav zone, i.e. 15 km from the border line and for the purpose of purchasing the things they needed. It also regulated the issue of the use of dual-owner properties 15 km from the border line. The Supplementary Agreement to Annex B (Border Traffic in Regard to the Skadar Market) of May 5, 1934 and the Protocol on the Implementation of this Agreement of May 8, 1934, regulated in detail the border traffic for the Skadar zone. Finally, on February 7, 1935, the Protocol entered into force and the border traffic between Yugoslavia and Albania was opened. Border traffic was to the Yugoslav advantage. After the occupation of Albania by Italy, the Albanian state no longer controlled its borders. The Yugoslav-Albanian treaties lost their validity after April 7, 1939, with only the Agreement on Border Traffic remaining in effect as “provisional”.